

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԳՊՐՈՅԸ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԱԽԱԳԱԻԻԹՆ Է

Ա.

Դպրոցը եկեղեցու նախագաւիթն է։ Այս գաղափարը հիմնուած է քրիստոնէութեան երկհազարամեայ պատմութեան և փորձառութեան վերայ։ Քրիստոնէութիւնը որպէս քաղաքակրթական բարձր կրօն առանձին նշանակութիւն է տուել ուսուցման և ընդհանրապէս դպրոցական գործին։ Փոփոխուել են դպրոցի մասին եղած հասկացողութիւններն ու ուսուցման եղանակները, բայց եկեղեցուց անբաժան է մնացել այս հաստատութեան գաղափարը։ Եւ հասկանալի է այդ. դպրոցը եկեղեցու կենդանութեան գլխաւոր երակներից մէկն է, առանց որին շատ կգծուարանայ իւր բարոյական և քաղաքակրթական բարձր առաքելութեան հասնել։ Այդ պատճառով էլ ամենալազ ժամանակից սկսած մեծ ուշադրութիւն է դարձրել դպրոցների և հոգևոր գիտութիւնների ծաղկման վերայ։

Հայոց եկեղեցին ևս իւր հաստատութեան հէնց առաջին օրերից իւրացրել է այս ուղղութիւնը։ Լուսաւորչի, Ներսէս մեծի, Թարգմանիչների գործունէութիւնը այս խնդրի համար, յայտնի է ամենքին։ Հայոց եկեղեցին ինքը մշտական կապ է պահել քաղաքակրթութեան աւելի բարձր աստիճանի վերայ եղած եկեղեցիների հետ և իւր սպասաւորների ձեռքով աշխատել պատուաստել դուրսը ծաղկած ուսումնի ու գիտութիւնը մեր մէջ։ Վարդապետարանները, որ ժամանակի դպրոցներն էին և հաստատուած վանքերում, միշտ աշխատել են ժամանակի բերմունքների համեմատ գիտութեան և լուսոյ կանթեղն անշէջ պահել։ Այն հոգևոր բարիքը, որ ժառանգութիւն է մնացել

մեզ, ըստ մեծի մասին պարտական ենք վանական դպրոցներին, վարդապետարաններին և վարդապետներին:

Նոր ժամանակը բերեց իւր հետ կեանքի նոր պայմաններ: Բնականաբար այս նոր պայմանների համեմատ էլ պէտք է կազմակերպութիւն ստանային եկեղեցու հովանու տակ հաստատուած դպրոցները: Նախկին վարդապետարանների տեղ բռնել են այժմ Մ. Աթոռի հոգևոր ձեմարանն ու թեմական դպրանոցները, քահանաների ձեռքով աւանդուած ուսուցման փոխարէն՝ գիւղական և բաղաքային ծխական դպրոցները: Փոխուել է դպրոցի արտաքին կազմը, փոխուել է ուսուցման եղանակը, ընդարձակուել են աւանդուելիք առարկաների և գիտութիւնների չափն ու որակը, բայց էական դադափարը պէտք է անփոփոխ մնայ—կրօնական—բարոյական դաստիարակութիւն տալ մատաղ սերնդին:

Բ.

Արեւելեան փոքր եկեղեցիների մէջ մեր եկեղեցին է միայն, որ կենսունակութեան նշաններ է ցոյց տալիս. դարաւոր հալածանքն ու բռնութիւնը, պատերազմները, աւերումները ջլատել են նորա ոյժերը, արիւնաքամ արել, բայց անյուսալի չէ, թէ նա կարող է վերածնուել նոր հոգւով և մեր ժողովրդի հոգևոր կեանքի և ապագայի համար առաջնակարգ, փայլուն դեր կատարել: Չպէտք է աչքից թողնենք արեւելեան միւս հարևան եկեղեցիների տխուր վիճակը. նոքա ևս երկար դարերի ընթացքում նոյն ապաքաղդ վիճակի մէջ, ինչպէս մերն էր, բայց կորցրել են արդէն վերածնութեան ունակութիւնը. նիրհում են խոր քնով, երբեմն այնքան ծաղկած և արեւելքի քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ կարևոր տեղ բռնող Նեստորական և Յակոբիկ եկեղեցիները: Թո՛ղ տանք, որ մեր եկեղեցին էլ նոյն վիճակին հասնէ: Թո՛ղ տանք և անտարբերութեամբ ակահատես լինինք, որ շարունակուի անարգելք մեր ազգային դարաւոր մայր եկեղեցու քայքայման գործողութիւնը: Եթէ ոչ, ապա ուրեմն եկեղեց-

ցական դպրոցները պէտք է այնպիսի վիճակի մէջ դրուին, որ նոքա իրենց իսկական կոչման ծառայել կարողանան. որովհետեւ դպրոցները ոչ միայն նպաստում են կրօնական—քարոյական գաղափարները ժողովրդի մէջ տարածելու, այլ և ազնւոր են եկեղեցու յարաճուն զարգացման և կենդանութեան համար: Այդ դպրոցներից պէտք է մեր եկեղեցին քահանայութիւն և նուիրապետութեան պաշտօնեաներ ստանայ, այդ դպրոցները պէտք է հոգ պատրաստեն ազգային—եկեղեցական գիտութիւնները զարգացնելու, քրիստոնէական բարձր ճանաչողութիւնը ուսումնասիրելու և իւրացնելու: Մի անգամ ընդ միշտ պէտք է մեր նուիրապետութեան բարձրաստիճան ներկայացուցիչների և բանիմաց հասարակութեան համար պարզ լինի, որ այլ ևս պատահական, անպատրաստ մարդկանց վերարկու հագցնելով՝ կամ գլխին վեղար դնելով, եկեղեցի պահել չենք կարող, իսկ մեր դպրոցներից, յատկապէս թեմական դպրոցների և Մ. Աթոռի ձեմարանի վիճակից է կախուած մեր եկեղեցու վերակենդանութիւնն ու անկումը: Այսպիսի առաջնակարգ նշանակութիւն ունեցող խնդրի համար անտարբեր լինել չենք կարող և չպէտք է լինենք, որովհետեւ եկեղեցու և ժողովրդի շահերի համար այդ դաւաճանութիւն կլինէր: Ում կամար թանգ է մեր հոգևոր, սրբազան հայրենիքի՝ Հայաստանեայց եկեղեցու վերածնութեան և յարատեւութեան գաղափարը, պէտք է բարձրացնէ իւր ձայնը իրերի այս տխուր ընթացքի դէմ, դպրոցների այս խառնակ, անկերպարան վիճակի դէմ:

Գ.

Իսկ ինչ է մեր դպրոցների վիճակը:

Բաբելոնեան խառնակութիւն, կամայականութեան տիրապետութիւն, կրքոտ և աններելի կուսակցական պայքարների ասպարէզ, հոգևոր իշխանութեան հսկողութեան և ստորագրեալ մարմինների ճշգրտապահութեան բացակայութիւն, աշակերտական սանձարձակութիւն, ահա մի քանի խօսքով այդ վիճակը: Փաստեր կկամենաք. հէնց

այս ուսումնական տարին մեր դպրոցների պատմութեան մէջ այդպիսի փաստերի երկար շարք է ներկայացնում։ Ուսումնական տարուայ առաջին օրերը Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի գայլթակդելի կուսակցական պայքարով սկսուեցաւ. շաբաթներով դպրոցը չէր բացուում, որովհետեւ ղաշնակցական Հոգաբարձութիւնը չէր կամենում օրինաւոր ընտրուած և Ս. Հայրապետի կողմից հաստատուած հակա-ղաշնակցարան տեսչին ընդունել։ Շուշուայ թեմական հոգեւոր դպրանոցի բարձր դասարանները չորս ամսից ի վեր փակուած են ըստ երեւոյթին շատ չնչին պատճառներով, բայց կրքերի բորբոքումը դարձեալ կուսակցական պայքարների արդիւնք է, լրագիրների մէջ թեր և դէմ գրուած յօդուածներին նայելով։ Ն. Նախիջևանի թեմական հոգեւոր դպրանոցի բարձր դասարանները դարձեալ մի քանի ամիս փակ էին, հասարակութիւնը, լրագրութիւնը ազմկուած էր, որովհետեւ դաշնակցական մի քանի թեթեամիտներ խեղճ աշակերտների ձեռքով կամեցել են իրենց կուսակցութեան համար շաբանակ հանել կրակից։ Ճեմարանում աշակերտութիւնը բաժանուած էր երկու կուսակցութեան, որ գունաւորութիւն էր ստացել որոշ ներշնչումներով վերջին ժամանակներս և այդ բաժանման զոհ եղան բարձր դասարանների և լսարանների 24 ուսանող։ Լսարաններից դանէ երկուսը փակման վտանգի են ենթարկուած միւս տարի։

Հոգաբարձութիւնները, ուսուցչական մարմինները կամ վարչութիւնները մոռացել են իրենց ստորագրելութեան պարտականութիւնները։ Կամայական կերպով փոփոխութիւններ են մտցնում ծրագիրների մէջ, կրճատում են կրօնական առարկաները թեմական դպրոցներում, ճեմարանում։ Յայտնի է, թէ Ներսիսեան դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը ուսումնական տարուայ սկզբին ինչպիսի փոփոխութիւններ մտցրեց ծրագրի մէջ, նոր առարկաներ աւելացնելով կամ կրօնականները յապաւելով, նա հրաւիրեց տեսուչ, ուսուցիչներ, որոնք ամիսներով պաշտօն էին կատարում և հոգեւոր բարձր իշխանութիւնը պաշտօ-

նական տեղեկութիւններ չունէր այդ մասին. Հոգևոր ձեմարանի մասնագիտական բաժնում այս տարի աստուածաբանական ոչ մի գիտութիւն չի ականդուում, քարծր դասարաններում էլ կրօնական ուսմունք չկայ շատ չնչին, ծիծաղելի պատճառներով: Աշակերտները ինքնաբերաբար դադարել են նոյն իսկ տօն և կիւրակի օրերը եկեղեցի գալ, եկեղեցում երգել, դադարել են առաւօտեան և երեկոյեան հասարակաց աղօթք ասելուց ձեմարանի մէջ. լրագիրներում յոխորտում են, թէ ինչ կամենան, կանեն և թէ իրենք են իրենց ընկերներին գուրս արել և գուցէ այդ իրողութիւն է ըստ էութեան. եւ չկայ մէկը, որ այդ անտեղութեան առաջն առնէ: Յուսահատական է այս մեռելութեան նմանող անտարբերութիւնը: Ախալցխայի կամ՝ Ալէքսանդրապօլի ուսուցչական խմբերը չեն հպատակում հայրապետական կոնդակների կամ առաջնորդների կարգադրութեան, իսկ վերջիններիս կարգադրութիւնները իրաւացի կամ անիրաւ տեղը հակասում են հայրապետական կարգադրութեան: Յիշենք արդեօք Ախալցխայի, Նուխու, Գեօրխի, Ջալալ-օղլու—խլրտումները: Այս անկարկները բաւական են մեր դպրոցների վերին աստիճանի ցաւալի գրութիւնը ցոյց տալու համար:

Դ.

Ա՛րգ, ի՞նչն է պատճառը:

Մեր կարծիքով երեք են այդ պատճառները, առաջին՝ ռուսական յեղափոխութեան ազդեցութեան տակ յառաջ եկած մտքերի շփոթութիւնը, երկրորդ՝ մեր կուսակցութիւնների անմիտ պայքարը և քարոզչութիւնը դըպրոցական հողի վերայ, և երրորդ՝ հոգևոր վարչութեան թոյլ հսկողութիւնն ու պահանջները: Յեղափոխական շրջանին յատուկ երևոյթ է, որ լաւագոյն, օգտակար ձեռնարկներին ընթացակից են լինում՝ յաճախ ֆլաստակար և չափազանց ծայրայեղ անմտութիւններ: Այդ տեսակ անմտութիւններից մէկն է մատաղ, անչափահաս և տհաս սերնդի մասնակցութիւնը քաղաքական խնդիրների լուծ-

ման մէջ: Կրթութեան և դաստիարակութեան գործը իւր օրէնքներն ու կանոններն ունի, որ հիմնուած է հոգեբանութեան վերայ, մարդկային հոգու զարգացումն ընթանում է աստիճանաբար, հասակի և հոգեւոր ունակութիւնների կարողութեան համեմատ. ոչ մի տեղ ուսիւններն այնքան փնասակար և ցաւալի հետեւանքներ չեն ունենում, ինչպէս դաստիարակութեան և հոգեկան զարգացման խընդիրների մէջ: Ժամանակից առաջ հասունացած երեխաները ոչ միայն դառնում են անգործնական, խօսքի մարդմիայն, այլ և կատարեալ հասունութեան հասնել չեն կարողանում, կորցնում են ստեղծագործելու ընդունակութիւնը և ծերանում են հոգեով և մարմնով իրենց տարիքից շատ առաջ: Բայց այս դեռ բաւական չէ, անչափահաս երեխաների և պատանիների մէջ զարգանում է այնպիսի նեղ, կուսակցական ոգի, որ կորցնում է այլ ևս ուրիշին հասկանալու և գնահատելու կարողութիւնը: Նոքա դառնում են յանդուգն, անպատկառ և բարոյական սկզբունքներից զուրկ մարդիկ: Ով դիտել է դպրոցական կեանքի վերջին երկու տարիների երեւոյթները Ռուսաստանում, նորա համար պարզ են մեր ակնարկները, շանտաժների, աւազակութիւնների և ամեն տեսակ անկարգութիւնների մէջ պակաս մասնակցութիւն չէ ցոյց տալիս և աշակերտական մատաղ սերունդը: Տեղի սղութիւնը թոյլ չէ տալիս մեզ աւելի մանրամասն կանգ առնել այս խնդրի վերայ, բայց կարծում ենք այս ցուցումներն էլ բաւական են պարզելու մեր ասելիքը:

Մասնաւորելով խօսքը մեր դպրոցների վերաբերութեամբ, պէտք է հոգու բոլոր զօրութեանմբ բողոքենք այն իրողութեան դէմ, որ քաղաքական և դեռ նոյն իսկ յեղափոխական ընաւորութիւն կրող կուսակցութիւններ աշխատում են եկամուտներ վաստակել բողոքովին անչափահաս, սովորող սերնդի մէջ: Տարաբաղտաբար իրողութիւն է այս, որ հաստատուում է մի շարք փաստերով: Նոյն իսկ կուսակցութեան ներկայացուցիչներից ոմանք չեն քաշում պաշտպանել, թէ կարելի է կուսակցական քարոզչութիւն

անել դպրոցների մէջ, Լրագրութեան որոշ մասը թե է տալիս աշակերտութեան նաև անիրաւ, անարդար ըմբոստութեան դիմելու, «պէտք է ըմբոստացնել» առաջնորդող սկզբունք է որոշ մարդկանց համար: Այսպէս էր Ն. Նախիջևանի թեմական դպրոցում, Հասարակութեան ներկայացուցիչների ժողովը հաստատեց Հոգաբարձութեան և ուսուցչական ժողովի որոշումները, անարդար և դատապարտելի համարեց աշակերտութեան արարմունքը, որ զոհ էր դարձել դաշնակցական մի խմբակի ձեռքում: Բայց չնայելով այս ակնյայտնի իրողութեան, ամեն տեղից հեռագիրներով և գրութիւններով «գարչանք և նողկանք» էին յայտնում Հոգաբարձութեան և ուսուցչական մարմնի, յատկապէս սրանց նախագահների դէմ: Նոյն իսկ ծխական ժողովներ՝ հարիւրաւոր վերստեղծութեան ճանապարհը բռնեցին: Այս, այդ «նողկանքներն ու գարչանքները» լրագրական էջերում՝ արդէն չափից դուրս անխորհուրդ և զգուշի են դարձել: Պէտք է վերջապէս սթափուել, և հասկանալ, թէ ուր է տանում այս անմտութիւնը:

Անշուշտ պակասութիւններից զերծ չեն մեր դպրոցները կառավարութեան և ծրագրի կողմից. այդ արդէն հոգեւոր իշխանութեան գործն է. սրտացաւ վերաբերմունք ցոյց տալ, կարգաւորել, թերութիւններն ուղղել օրինաւորութեան և պատմական կեանքի աւանդած պարտաւորութեան սահմանների մէջ Անհրաժեշտ է դպրոցական գործում ժողովրդի գործակցութիւնը, բայց ոչ երբէք ծայրայեղ կուսակցութիւնների և կրքերի իշխանութիւնը: Հոգեւոր իշխանութեան պարտքն է արթուն աչքով հսկել, հարկաւոր ժամանակ եռանդուն միջամտութիւն ցոյց տալ, որպէս զի ամեն ինչ տակն ու վրայ Պանող հեղեղը չողողէ մեր հոգեւոր անդաստանները և չոչնչացնէ նորա մատաղ տունկերը: Կգայ ժամանակ, երբ կղգանք մեր սխալները, բայց ուշ կլինի այդ: Չպէտք է երբէք մոռանանք, որ դպրոցը եկեղեցու նախագաւիթն է: